

Kőfaragójelek a gyulafehérvári székesegyház románkori szentélynégyzetén, déli mellékhajófalán és főszentélyén

Halmos Balázs – Marótyz Katalin

BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest

A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének munkatársaiként 2000 óta végzünk „Bauforschung” kutatásokat és ehhez kapcsolódóan alakhelyes felméréseket a gyulafehérvári Szent Mihály székesegyházon. A kutatások érdekes résztémája a kőfaragójelek kérdése, melyről a déli torony kapcsán már beszámoltunk e lap hasábjain. 2010 óta végzett felméréseink – melyek a déli mellékhajófal külső homlokzatát, a román szentélynégyzetet és a székesegyház úgynevezett gótikus szentélyét érintették – újabb eredményekre vezettek a témában. Cikkünkben a felméréseken felfedezett – részben már korábban ismert, részben újonnan napvilágra került – mesterjegyek katalógusát adjuk közre.

Kulcsszavak: gyulafehérvári székesegyház, középkori építészet, kőfaragó jelek

Bevezetés

A gyulafehérvári Szent Mihály székesegyház a XII. századtól folyamatos átépítésekkel nyerte el mai formáját (1), de helyén már a római korban is kultikus építmény - talán az úgynevezett Templum Horologiae - állt. Az erdélyi püspökség 1009-es megalapítása után építették meg az úgynevezett „első székesegyházat”, ami háromhajós, félköríves apszisú bazilika volt, ehhez csatlakozott egy kör alaprajzú kápolna, ami elképzelhetően korábbi eredetű. Erdély XII. századi fejlődése, a püspökség jelentőségének növekedése hamarosan nagyobb templom építését tette szükségessé. Az „első székesegyház” használata mellett kezdtek hozzá a második bazilika keleti felének építéséhez még a XII. században. Három félköríves apszissal záródó kötött rendszerű háromhajós, keresztházas, négyzeti tornyos bazilikát terveztek. A tatárjárás idejére a templom építése nagyobb részt befejeződött, csak az épület nyugati felén folyhattak még munkák. A dúlások utáni helyreállítások mellett szükségessé vált a szentély bővítése, mely már gótikus stílusban készült el a XIII. század végére (2). A tatárok után a szászok, majd később a törökök is több alkalommal okoztak károkat az épületben, de a javításokon kívül a békésebb időkben bővítések is történtek. A nyugati homlokzat zömök Westwerk-szerű építményéből fokozatosan kiemelkedett a déli torony. 1512-re befejeződött Lázói János kanonok kápolnája, 1525 körül a Várdai-kápolna és a fejedelmi palotával összeköttetést teremtő, a hosszház nyugati fala mentén épült Várdai-lépcső építése, mindezek a reneszánsz stílus jegyében. Az 1565-ben kezdődött protestáns időszak után az épület 1715-ben került újra székesegyházként a katolikusok használatába. Már a barokk szellemében épült a 18. században a nyugati homlokzat oromzata és az új sekrestye, megújították a szentélyt és ezzel lényegében kialakult a székesegyház mai képe.

1. kép. A székesegyház szentélye északról

A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke – PhD kutatás és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal valamint a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség megbízásai keretében - 2000 óta folytat „Bauforschung” (3) kutatásokat és ehhez kapcsolódóan alakhelyes felméréseket a gyulafehérvári Szent Mihály székesegyházon (4). A kőfaragójelekre a déli torony felmérése irányította figyelmünket (5). Bebizonyosodott, hogy a kérdéskör vizsgálata hozzájárulhat az építéstörténet árnyalásához. Friss felméréseink – melyek a déli mellékhajófal külső homlokzatát, a román

(1) A székesegyház történetéről bővebben: Entz Géza: *A gyulafehérvári székesegyház*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1958.

(2) A szentélyről bővebben: Papp Szilárd (szerk.): *A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*. Teleki Alapítvány, Budapest 2012.

(3) Halmos Balázs – Marótyz Katalin: Az alakhű felmérés módszerének adaptációi. *Architectura Hungariae* X. évf. (2011) 4. sz. <<http://arch.eptort.bme.hu/hu/fooldal?id=26>>

(4) A felmérési dokumentációk megtalálhatóak a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség és a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén.

(5) Halmos Balázs – Marótyz Katalin: Kőfaragó jelek a gyulafehérvári székesegyház déli tornyán. *Architectura Hungaria*. IX. évf. (2010) 3. sz. <<http://arch.et.bme.hu/hu/fooldal?id=22>>

szentélynégyzetet és a székesegyház úgynevezett gótikus szentélyét érintették – újabb eredményekre vezettek a témában.

Kőfaragó jelek a románkori szentélyen

A gyulafehérvári úgynevezett második székesegyház szentélye – első építési periódusként – a XII. század végétől épült, úgy, hogy az első székesegyházat lényegében körülépítették (6). A félköríves szentélyzáródást (7) a gótikus szentélyfej építéskor elbontották, a közel szabályos alaprajzú szentélynégyzethez kapcsolva az új részt. A megmaradó szentélynégyzet-falszakaszok koronáját az új részhez igazítva itt megmagasították – a falpillérek felett – és bimbósoros párkánnyal látták el, a déli oldalhoz a barokk-kori átépítés során kapcsolták a ma is álló sekrestyét. A szentélynégyzet belső falfelületeit – a stallumok mögötti részek kivételével – Haynald Lajos püspöksége alatt szemcséző-kalapácsos tisztítással „frissítették” 1853 és 1856 között. A XX. század elején, a Möller István által vezetett restaurálás során jelentős mennyiségű kvádert cseréltek ki az északi fal külső oldalán (8). E beavatkozások erősen korlátozták kutatásunkat: a belső részekben a XIX. század közepén eltűnt szinte minden, az eredeti felületképzésre utaló nyom, a Möller István által vezetett munkák pedig az északi és déli homlokzatokon pont a kutatás szempontjából legérdekesebbnek tűnő részeket érintették (9). 2011 elején végzett felmérésünk (10) a legújabbkori restaurálás után történt.

Vizsgálataink során nyolc különféle kőfaragójelet fedeztünk fel, mindegyiket meglehetősen kis számban. Feltételezhetően az elszámolás a mester és a megrendelő között nem kváderenként, hanem nagyobb rakatonként történt.

A fekvő B betűhöz hasonló kőfaragójel - R1számú jel -, a szentélynégyzet mindhárom vizsgált falfelületén megtalálható az alsó részen, összesen nyolc helyen; felfedeztük a szentély belsejében 2011-ben Daniela Marcu által nyitott régészeti szelvényekben is a román szentélynégyzet keleti belső pilléreinek alapozásán egy-egy helyen. Ezt a vésetet Entz Géza, Möller István nyomán, a tatárjárás utáni újjáépítés mesteréhez kapcsolta (11), de jellemzően a falazat alsó sávjában láthatjuk, ami ennek ellentmond.

A máltai kereszt formájú véset – R7 számú jel – a szentélynégyzet északi oldalán, csak a körablak környékén fordul elő, a székesegyházon máshol sem azonosították. Mérete az azonos korú jelekhez képest kisebb, a vésés jellege is más.

Az R2, R3, R4, R6 – vagy ezekhez hasonlatos – jelek a székesegyházon máshol is feltűnnek, nagyrészt a keleti oldalon (12), az R6 jellel azonban a nyugati részekben is gyakran találkozunk (13). Itt meg kell jegyezzük, hogy bizonyos egyszerű geometriai formák, vagy betűkhöz hasonló jelek – a felsoroltakon túl is (14) – igen gyakoriak, akár egészen különböző korszakokban is, így mesterazonosság megállapítására, vagy datálásra kevésbé alkalmasak.

(6) Entz 1958

(7) Erről részletesen: Takács Imre: A gyulafehérvári második székesegyház első szentélye. In: Papp Szilárd (szerk.): *A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*. Teleki László Alapítvány, Budapest 2012. 59-85.

(8) A kőcserék: Papp Szilárd (szerk.): *A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*. Teleki László Alapítvány, Budapest 2012. 54.

(9) A falrész keleti és nyugati csatlakozásait a szentélyfejhez illetve a kereszthajó keleti falához, illetve a lábazati profilozást. A Möller-féle restaurálás köelhelyezési dokumentációja nem konzekvens (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tudományos Irattár Itsz.: 315.12, 320/b/2, 320/b/3, Tervtár Itsz.: K9044). 13. ábra Papp 2012, 54.

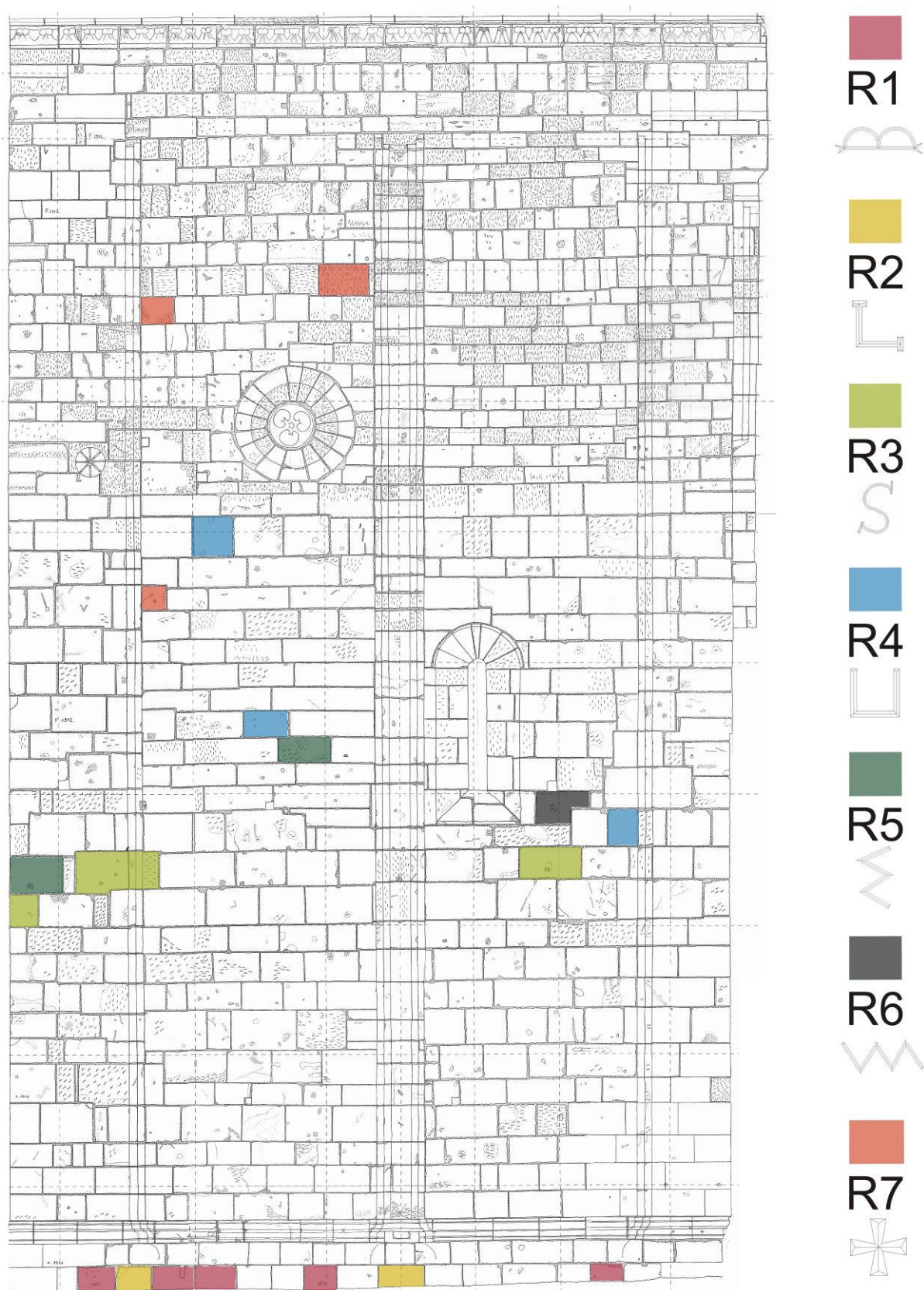
(10) A román szentélynégyzet belső homlokzatainak és északi külső homlokzatának a felmérése 1:25 méretarányban készült el, az eredeti dokumentáció elérhető a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Építészeti Irodáján. Publikálva: IX. tábla In: Papp 2012

(11) Entz 1958, 106.

(12) mellékszentélyek falazatán és boltozatán, kereszthajó falazatán

(13) A déli torony, déli mellékhajó külső homlokzata, északi mellékhajó belső részei a nyugati oldalon. A jel formája elég általános, így az azonosság nem biztos.

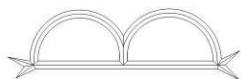
(14) Például félkör, omega, A, ...

2. kép. Kőfaragójelek elhelyezkedése a románkori szentélynégyzet északi külső homlokzatán

R1. jel (15)

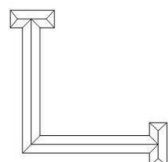
(Entz: 4. jel, Sarkadi: 18.? jel)

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: Mind a három vizsgált – déli belső, északi belső és külső – homlokzaton előfordul az alsó sávban, összesen nyolc példányban; É1 és D1 támpillér alapozásán
Más előfordulás: keresztház északi és déli külső- és északi belső oldalán; mellékszentélyek külső oldalán
Jellemzők: Viszonylag nagy méretű, a beépítés után is mindig azonos „fekvő” pozícióban lévő jegy.

R2. jel

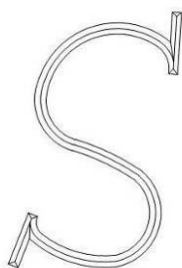
(Entz: 44. jel, Sarkadi: 11. jel)

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: északi külső homlokzaton, lábazati sávban

R3. jel

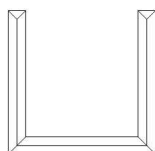
(Entz: 22., 31.? jel, Sarkadi: 20., 22.? jel)

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: északi külső homlokzaton
Más előfordulás: keresztház déli szárának déli és keleti, valamint északi szárának keleti homlokzatán
Jellemzők: Az S forma igen gyakori különböző korszakokban, így datálásra kevésbé alkalmas, az azonosnak tűnő jegyek felbukkanása akár más mesterkört is jelenthet.

R4. jel

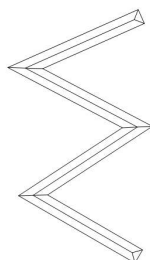
(Entz: 18. jel)

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: északi külső homlokzaton
Más előfordulás: keresztház déli szárának keleti homlokzatán

R5. jel

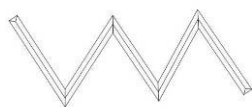
(Entz: 14., 48. jel, Sarkadi: 16. jel)

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: északi és déli külső homlokzaton
Más előfordulás: keresztház déli szárának déli homlokzatán
Jellemzők: A forma igen gyakori különböző korszakokban, így datálásra kevésbé alkalmas, az azonosnak tűnő jegyek felbukkanása akár más mesterkört is jelenthet.

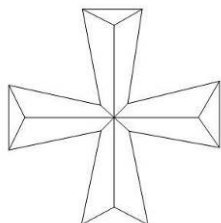
(15) A kőfaragójelek katalógusában az általunk felfedezett helyeken túl megadjuk – Entz Géza és Sarkadi Márton munkáira támaszkodva – a jelek egyéb előfordulásait is, illetve az általuk alkalmazott számozást is. (Entz 1958, 101-106, 119; Sarkadi Márton: „s folytatva magát a régi művet” *Tanulmányok a gyulafehérvári székesegyház és püspöki palota történetéből*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2010. 86-89). A románkori jegyek legnagyobb mérete jellemzően 8-10, kisebbik 4-6 cm, négyzetbe írható jegyeknél az 5*5 cm-es méret a jellemző.

R6. jel

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: északi külső homlokzaton

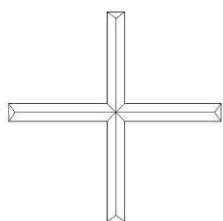
R7. jel

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: északi külső homlokzaton

Jellemzők: Vésésmódja – a nem egyenletes vonalvastagság – ritkaság a székesegyház mesterjegyei között.

R8. jel

Előfordulása a románkori szentélynégyzeten: É1 támpillér alapozásán

Jellemzők: A különböző kereszt-formák igen gyakoriak különböző korszakokban, így datálásra kevésbé alkalmas, az azonosnak tűnő jegyek felbukkanása akár más mesterkört is jelenthet.

Kőfaragó jelek a déli mellékhajófal külső homlokzatán

A második székesegyház déli mellékhajófala a XIII. század első évtizedeiben kezdett épülni (16), első lépésben néhány kősor magasságig – mintegy körítő-falként –, majd – a falvarratok vonalainak tanúsága szerint – több építési fázisban az 1290-es évekre készült el. A befejezés Tyno fia János műhelyéhez köthető (17), erre utalnak a déli torony alsó 3 szintjén találhatókval megegyező mesterjegyek is, melyek a mellékhajófalon jól körülhatárolható felületen helyezkednek el.

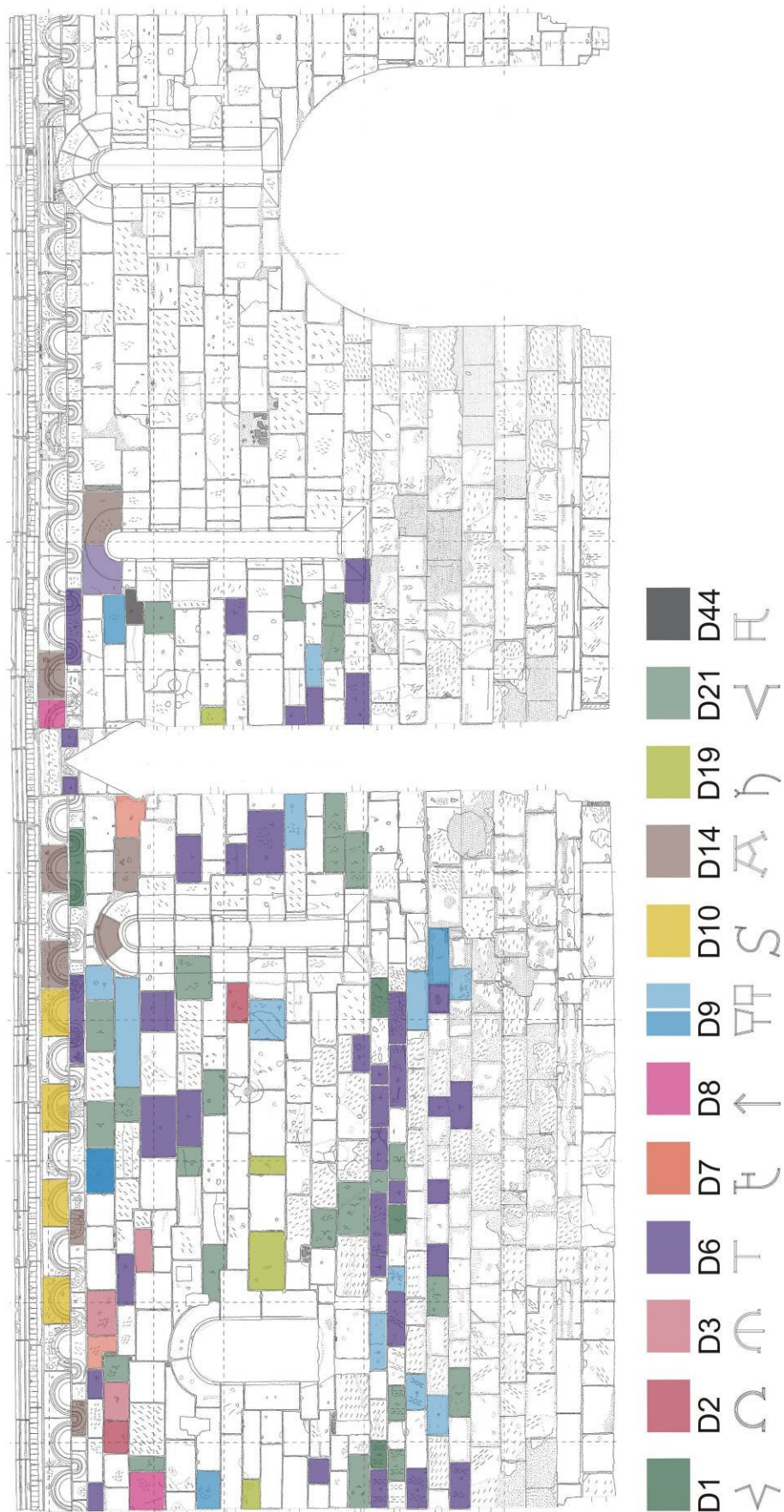
Míg a déli toronyon kevés mesterjegyet találtunk profilált köveken, a déli mellékhajófal esetében határozottan elkülöníthetők azok a mesterek, akik inkább az igényesebb munkát igénylő párkány- és nyíláskeret-köveket készítették – D10, D14 jeleket használók – azoktól, akik egyszerű kvádereket faragtak. A T alakú, D6 jelet használó kőfaragó pedig jellegzetesen kisebb köveket munkált meg. Ebből következtethetünk arra, hogy az azonos időben jelen lévő nagy számú mester között – valószínűleg kvalitásaik alapján – differenciált munkamegosztás volt. A kőmegmunkáláson túl az építés irányításában is többen vehettek részt egyszerre, erre utal, hogy a déli mellékhajófalon különböző beépítési logikával készültek – a kőfaragó jelek alapján is egykorú – ablakok.

A homlokzat felülete meglehetősen mállott, így az esetleg egyedi felületi megmunkálás már nem tanulmányozható (18).

(16) A déli fal építéstörténetéről: Tóth Sándor: A gyulafehérvári fejedelmi kapu jelentősége. *Építés-Építészettudomány* XV. évf. (1983) 1-4. sz. 391-428., Sarkadi 2010, 11-121.

(17) Sarkadi 2010, 11-121.

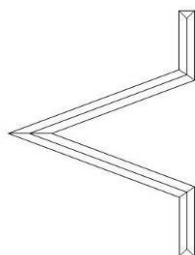
(18) A déli torony esetében néhány jelhez sajátos felületalakítás kötődött, például az itt is felfedezhető D8 mesterjegyhez az átlós, szinte vonalas faragásmód.

3. kép. Kőfaragójelek elhelyezkedése a déli mellékhajófalán

D1. jel (19)

(Entz: 11. jel, Sarkadi: 17. jel)

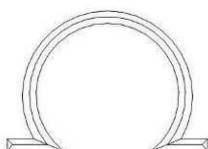
Előfordulása a déli mellékhajófalon: gyakran előforduló jel 27 db támpilléren és falon, 1 a keleti ablak egyik szárkövén
Előfordulása a déli tornyon: gyakran előforduló jel falsíkon és támpilléren is az alsó három homlokzati szinten nyugati oldal északi támpillér 1-2. szint; nyugati oldal 1-2. szint; nyugati oldal déli támpillér 1-2. sz.; déli oldal nyugati támpillér 1-2. szint; déli oldal 1-3. szint; déli oldal keleti támpillér 1-3. szint; keleti oldal 2-3. szint; keleti oldal 3. szint feletti párkányon, belső mérmű nélküli kövön

Más előfordulás: előcsarnok keleti fal, falfelület, kapu; előcsarnok déli fal

Jellemzők: A D 21. számú jelhez hasonlít, egymáshoz közel fordulnak elő, így azonosságuk nem kizárható, bár Möller, Entz és Sarkadi is külön jelként definiálja a kettőt.

D2. jel

(Entz 10. jel, Sarkadi 28. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel, felső részeken

2 db támpilléren és falon

Előfordulása a déli tornyon: gyakran előforduló jel falsíkon és támpilléren is az alsó három homlokzati szinten a nyugati és déli oldalon

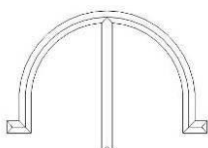
nyugati oldal északi támpillér 1-3. szint; nyugati oldal 1-2. szint; déli oldal nyugati támpillér 1-3. szint; déli oldal 1-3. szint; déli oldal keleti támpillér 1-3. szint

Más előfordulás: főhajó északi oldal padlás, Nagy-levéltár belső fal, úgynevezett gótikus szentély külső homlokzat

Jellemzők: Széles körben elterjedt, eltérő időszakokban is alkalmazott jel. Félköríves szerkesztésű jelekkel könnyen összetéveszthető.

D3. jel

(Entz: 30. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel, felső részeken

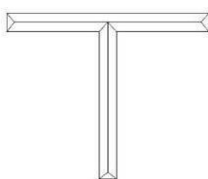
4 db kvádereken

Előfordulása a déli tornyon: gyakran előforduló jel a nyugati oldalon a második homlokzati szinten

nyugati oldal északi támpillér 1-2. szint; nyugati oldal 1-2. szint; déli oldal nyugati támpillér 2. szint, déli oldal keleti támpillér 2. szint

D6. jel

(Entz: 9. jel, Sarkadi: 25., 26. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: leggyakrabban előforduló jel 42 db támpilléren és falon, 1 középső ablak parapetkövön, 1 középső ablak íven, 2 ívsoros párkány alsó sorában „dupla” elemeken

Előfordulása a déli tornyon: Az alsó két szinten gyakran előfordul a nyugati és a déli oldalon

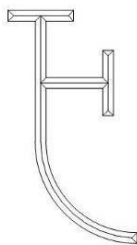
nyugati oldal északi támpillér 1. szint; nyugati oldal 1-2. szint;

(19) A jelek számozásánál alkalmazkodunk a déli toronyról megjelent cikkhez (Halmos-Marótyz 2010), méretük 4-6 cm.

nyugati oldal déli támpillér 1. szint; déli oldal nyugati támpillér 1-2. szint; déli oldal 1. szint; déli oldal keleti támpillér 1-2. szint, nyugati oldal 1. szint profilozott kövön, déli oldal 2. szint feletti párkányon
Más előfordulás: Nagy-levéltár belső fal, előcsarnok keleti fal falfelület, kapu, előcsarnok déli fal

D7. jel

(Entz: 27. jel, Sarkadi: 1., 2. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel, felső részeken

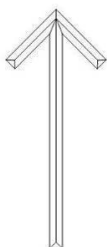
4 db támpilléren és falon

Előfordulása a déli tornyon: nyugati oldal északi támpillér 1, 3. szint; nyugati oldal 1-2. szint; nyugati oldal déli támpillér 1. szint; déli oldal nyugati támpillér 2. szint, déli oldal 1. szint; déli oldal keleti támpillér 1. szint

Más előfordulás: előcsarnok déli fal

D8. jel

(Entz: 15. jel, Sarkadi: 33. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel 2 db, 1 ívsoros párkány felső sorában

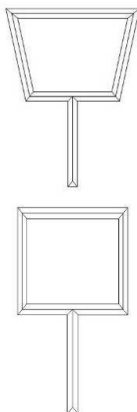
Előfordulása a déli tornyon: nyugati oldal északi támpillér 1. szint; nyugati oldal 1-2. szint; nyugati oldal déli támpillér 1. szint; déli oldal 1-2. szint

Más előfordulás: Nagy-levéltár belső fal, előcsarnok keleti fal

Jellemzők: A kváderekbe átlós irányban faragták bele, gyakran a kövek felületi megmunkálása is átlós irányú

D9. jel

(Entz: 5. jel, Sarkadi: 31. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: gyakran előforduló jel, a merőleges szerkesztésű gyakoribb

20 db támpilléren és falon

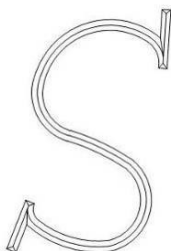
Előfordulása a déli tornyon: nyugati oldal északi támpillér 1. szint; nyugati oldal 1. szint; nyugati oldal déli támpillér 1. szint; déli oldal nyugati támpillér 2-3. szint; déli oldal 1-3. szint; déli oldal keleti támpillér 1-3. szint; keleti oldal 1-2. szint, déli oldal 2. szint feletti párkányon, déli oldal 3. szint profilozott kövön

Más előfordulás: északi kereszthajó keleti fal, falíven belül, előcsarnok keleti fal kapu

Jellemzők: Két változatban is előfordul. Az előfordulás nagy száma miatt nem zárható ki az sem, hogy két különböző mesterjegyről van szó.

D10. jel

(Entz: 31. jel, Sarkadi: 20., 22.? jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel, csak profilált köveken

4 db csak az ívsoros párkány felső sorában

Előfordulása a déli tornyon: nyugati oldal északi támpillér 3. szint; nyugati oldal 1. szint; nyugati oldal déli támpillér 1. szint; déli oldal nyugati támpillér 2. szint; déli oldal 1-2. szint; déli oldal keleti támpillér 2-3. szint; keleti oldal 3. szint

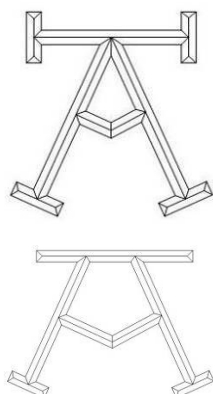
Más előfordulás: déli kereszthajó déli oldal, kívül, a kis ablak körül, déli kereszthajó nyugati fal (a régi sekrestyében), északi kereszthajó keleti oldal, előcsarnok keleti fal, előcsarnok déli fal

Jellemzők: Az S forma igen gyakori különböző korszakokban, így

datálásra kevésbé alkalmas, az azonosnak tűnő jegyek felbukkanása más mesterkört jelenthet.

D14. jel

(Entz: 28. jel, Sarkadi: 14., 15 jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: „távol álló száras” változata szórványosan előforduló jel, jellemzően profilált köveken 7 db, 1 a nyugati ablak ívén, 1 a középső ablak ívén, 2 az ívsoros párkány felső sorában, 2 az ívsoros párkány alsó sorában

Előfordulása a déli tornyon: szórványosan fordul elő nyugati oldal északi támpillér 1. szint; déli oldal 1, 3. szint; keleti oldal 3. szint

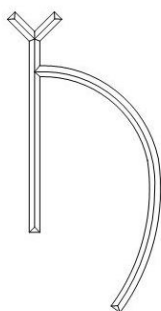
keleti oldal 3. szint feletti párkányon, belső mérmű nélküli kövön

Más előfordulás: északi kereszthajó falív, főhajó északi oldal padlás, előcsarnok keleti fal falfelület, kapu

Jellemzők: A székesegyházon több változatban is előfordul, különbség az „A” szárainak távolsága és a szárak végén lévő talp megléte, vagy hiánya.

D19. jel

(Entz: 12. jel, Sarkadi: 7. jel)

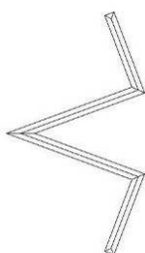
Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel 4 db falon

Előfordulása a déli tornyon: nyugati oldal déli támpillér 1. szint; déli oldal 1. szint; déli oldal keleti támpillér 2. szint

Más előfordulás: előcsarnok keleti fal falfelület, előcsarnok déli fal

D21. jel

(Entz: 14., 48. jel, Sarkadi: 16. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel 4 db falon, 1 ívsoros párkány alsó sorában „dupla” elemen

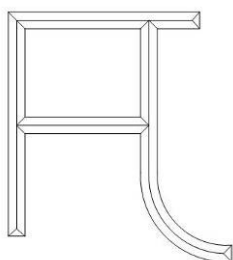
Előfordulása a déli tornyon: nyugati oldal 2. szint; nyugati oldal déli támpillér 2-3. szint

Más előfordulás: főhajó északi oldal, padlás, előcsarnok keleti fal falfelület, kapu, előcsarnok déli fal

Jellemzők: Széles körben elterjedt, eltérő időszakokban is alkalmazott jel. A D1. számú jelhez hasonlít, egymáshoz közel fordulnak elő, így azonosságuk nem kizárható, bár Möller, Entz és Sarkadi is külön jelként definiálja. A déli mellékhajófalon inkább hegyesebb szögű változatai fordulnak elő.

D44. jel

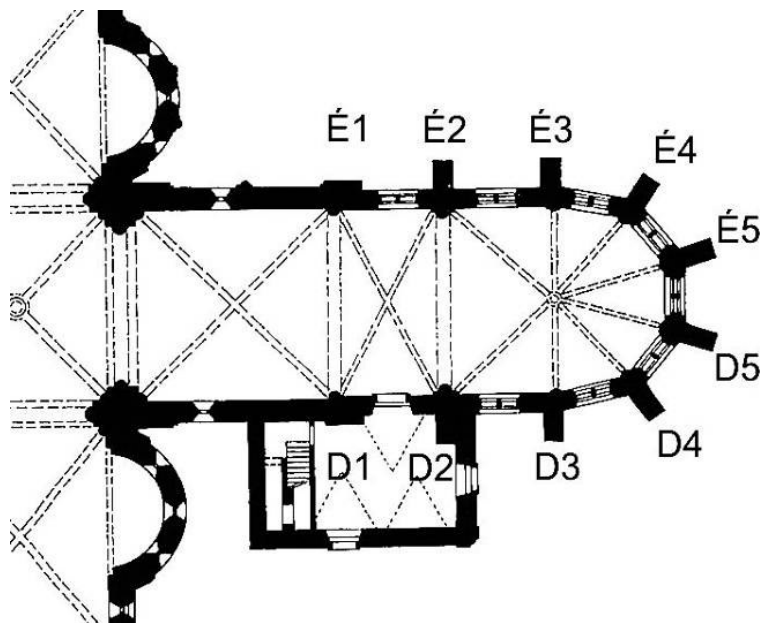
(Entz: 14. jel, Sarkadi: 16. jel)

Előfordulása a déli mellékhajófalon: egyszer fordul elő a középső ablak vállmagasságában a támpillér felé

Kőfaragó jelek az úgynevezett gótikus szentélyen

A székesegyház csúcsíves szentélyéről a szakirodalom sokáig azt tartotta (20), hogy a XIII. században emelt épületrészt a XVIII. században – az állékonyság biztosítására – köpenyezéssel erősítették meg. Építészeti- és művészettörténészek, régészek és restaurátorok párhuzamosan folytatott friss kutatásai azonban rámutattak, hogy Sztojka Zsigmond püspöksége idején lebontották, majd alapjaitól újjáépítették a szentélyt a középkori elemek újrafelhasználásával (21). A kőfaragó jelek tekintetében így nem meglepő, hogy egymás mellett láthatjuk két távoli kor véseteit. Érdekes, hogy csakúgy, mint a szentély gótikus stílusú újjáépítése, az 1700-as évekbeli Sz13 jel formálása is gótizáló. A datálást megkönnyíti, hogy színük alapján még ma is jól elkülöníthetők azok a kváderek, melyeket a XVIII. században bányásztak ki és építettek be.

4. kép Támpillérek jelölése a szentélyen

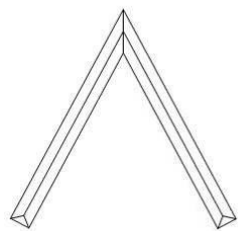
A parapet alatt hatféle kőfaragó jellel találkozunk, közülük az Sz3, Sz4, Sz5, Sz6, jelűek egyértelműen mind az építés során frissen felhasznált köveken vannak.

A félköríves szerkesztésű Sz2, Sz3 jelek néhány helyen egyértelműen elkülöníthetők, máshol az anyag erodálódása miatt csak a félkör alak vehető ki. Az Sz4-es számú, K betűhöz hasonlatos jel a leggyakoribb a felsőbb részekben is, érdekes, hogy szinte minden esetben az olvasás helyes irányához képest fejfelé fordított beépítésben láthatjuk.

A jeleket elsősorban a külső falfelületeken lehet tanulmányozni, a Haynald Lajos püspöksége alatt 1853-56 között elvégzett belső stukkó- és kalapácsos tisztítás miatt

Sz1. jel (22)

(Entz: 50., 32 jel?)

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: a parapet alatti sávban az É3-É4 falszakaszon egy helyen és a D2-D3 falszakaszon, illetve D3 támpilléren szórványosan előforduló jel

Más előfordulás: főkapu

Jellemzők: Egyszerű geometrikus formája miatt különböző korszakokban alkalmazott véset.

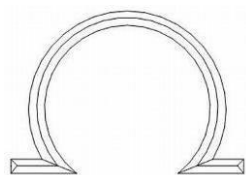
(20) Entz 1958, 125-126.

(21) Papp 2012.

(22) Sz 4, 5, 6, 10 jelek nagyobbik mérete 15 cm körüli, a többi 6 cm körüli.

Sz2. jel

(Entz: 10. jel, Sarkadi: 28. jel)

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: a parapet alatti sávban a D3-D4 falszakaszon, illetve D3 támpilléren szórványosan előforduló jel

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel, felső részeken

Előfordulása a déli tornyon: gyakran előforduló jel falsíkon és támpilléren is az alsó három homlokzati szinten a nyugati és déli oldalon

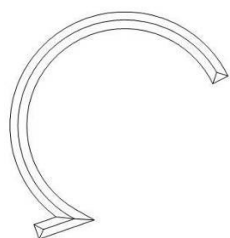
nyugati oldal északi támpillér 1-3. szint; nyugati oldal 1-2. szint; déli oldal nyugati támpillér 1-3. szint; déli oldal 1-3. szint; déli oldal keleti támpillér 1-3. szint

Más előfordulás: főhajó északi oldal padlás, Nagy-levéltár belső fal

Jellemzők: Félköríves szerkesztésű jelekkel könnyen összetéveszthető. Széles körben elterjedt, eltérő időszakokban is alkalmazott jel.

Sz3. jel

(Entz: 47. jel)

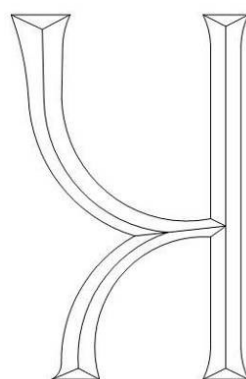

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: a lábazaton D2-D3 falszakaszon egy helyen, a parapet alatt a D3 támpilléren és a D3-D4 falszakaszon szórványosan, a parapet felett két példányban az É3-É4 falszakaszon és a D4-D5 falszakasz ablakán kívül egy példányban előforduló jel

Jellemzők: A félköríves szerkesztés miatt – különösen pusztultabb felületeken – könnyen összetéveszthető más jelekkel.

Sz4. jel

(Entz: 46. jel)

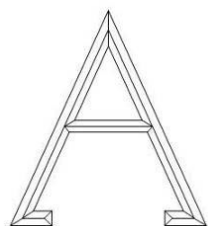

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: mind a lábazaton, a parapet alatt és felett is gyakran, az ablakokon belül is előforduló jel

Jellemzők: Azonos faragásmóddal, de kétféle méretben – 7 és 12 cm körüli magassággal – is előfordul, a szentélyen legnagyobb számban előforduló jel.

Sz5. jel

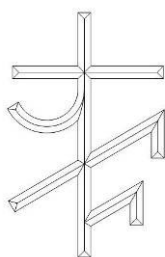
(Entz: 52. jel?)

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: mind a lábazaton, a parapet alatt és felett is szórványosan előforduló jel, egy helyen – É3-É2 falszakaszon a belsőben is látható

Sz6. jel

(Entz: 53. jel)

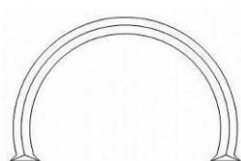

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: a lábazon szórványosan, a parapet alatti sávban gyakran előforduló jel; a D2-D3 és D3-D4 falszakasz ablakain is felfedezhető

Jellemzők: Későgótikus formát utánzó, XVIII. századi, gondosan faragott jel.

Sz7. jel

(Sarkadi: 27., 28., 43.? jel)

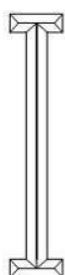

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: a parapet alatt D3-D4 falszakaszon és D4 támpilléren egy-egy példányban előforduló jel

Jellemzők: Igen egyszerű és más köríves szerkesztésű jelekkel könnyen felcserélhető mesterjegy, eltérő korszakokban is gyakran feltűnik.

Sz8. jel

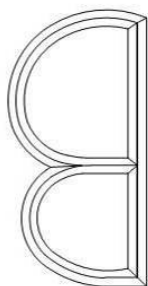
(Entz: 49. jel)

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: É5 támpillér északi és keleti oldalán egy-egy példányban előforduló jel

Sz9. jel

(Entz: 51. jel)

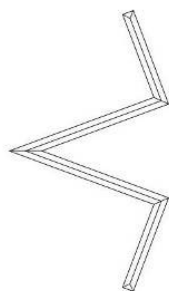

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: parapet alatt az É3-É4 és az É5-É4 falszakaszon és a D3-D4 falszakasz ablakán belül is egy-egy példányban előforduló jel

Jellemzők: A B betűt formázó jelet általában az olvasási irányhoz képest fejjel lefelé beépítve láthatjuk.

Sz10. jel

(Entz: 14., 48. jel, Sarkadi: 16. jel)

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: É4-É5 falszakaszon a parapet alatt egy helyen felfedezhető jel

27 db támpilléren és falon, 1 a keleti ablak egyik szarkövén

Előfordulása a déli mellékhajófalon: szórványosan előforduló jel

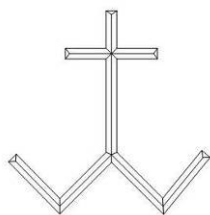
4 db falon, 1 ívsoros párkány alsó sorában „dupla” elemen

Előfordulása a déli tornyon: nyugati oldal 2. szint; nyugati oldal déli támpillér 2-3. szint

Más előfordulás: főhajó északi oldal, padlás, előcsarnok keleti fal falfelület, kapu, előcsarnok déli fal

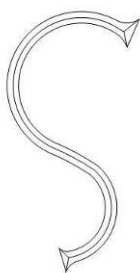
Jellemzők: Széles körben elterjedt, eltérő időszakokban is alkalmazott jel.

Sz11. jel

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: egy helyen, az É1-É2 falszakasz ablakán belül felfedezhető jel

Sz12. jel

Előfordulása az úgynevezett gótikus szentélyen: a parapet felett szórványosan, a belsőben a D5-É5, É4-É5 falszakaszokon egy-egy példányban előforduló jel

A tanulmány elkészítését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Felhasznált irodalom

Entz Géza: *A gyulafehérvári székesegyház*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1958.

Halmos Balázs – Maróty Katalin: Az alakhű felmérés módszerének adaptációi.

Architectura Hungariae X. évf. (2011) 2. sz.

<<http://arch.eptort.bme.hu/hu/fooldal?id=26>>

Halmos Balázs – Maróty Katalin: Kőfaragó jelek a gyulafehérvári székesegyház déli tornyán. *Architectura Hungaria*. IX. évf. (2010) 3. sz.

<<http://arch.et.bme.hu/hu/fooldal?id=22>>

Papp Szilárd (szerk.): *A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*. Teleki Alapítvány, Budapest 2012.

Sarkadi Márton: „s folytatva magát a régi művet” *Tanulmányok a gyulafehérvári székesegyház és püspöki palota történetéből*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2010.

Takács Imre: A gyulafehérvári második székesegyház első szentélye. In: Papp Szilárd (szerk.): *A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*. Teleki László Alapítvány, Budapest 2012. 59-85.

Tóth Sándor: A gyulafehérvári fedelmi kapu jelentősége. *Építés-Építészettudomány* XV. évf. (1983) 1-4. sz. 391-428.